

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію
Горобець Світлани Іванівни
«Методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів
української мови і літератури
у процесі вивчення мовознавчих дисциплін»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Аналіз дисертації Горобець Світлани Іванівни «Методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін» дає підстави вважати, що перед нами системне й актуальне дослідження.

1. Актуальність обраної теми та її зв'язок з напрямками наукових досліджень

В умовах формування нового образу української школи важливим напрямом освітньої реформи є розвиток компетентного вчителя. З огляду на тенденцію зростання суспільних вимог до вчителя-предметника та в річищі основних положень чинних законів і нормативно-правових документів, які регулюють освітні процеси в Україні, вивчення питань формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури є, без сумніву, своєчасним. У зв'язку з цим рецензована праця С.І. Горобець є науковим дослідженням актуальної проблеми, що відповідає суспільним і освітнім запитам.

Актуальність дисертації С. І. Горобець зумовлена низкою чинників, особливо виразними з-поміж яких, на мою думку, є такі:

- розвиток кліпового мислення призвів до зниження рівня риторичної вправності і культури мислення молодих людей;

- досягнення успіху – особистого, громадянського і професійного – сучасної людини залежить від її риторичних якостей, розвинути які можна на кращих традиціях психології, педагогіки, лінгводидактики та аргументативної і лінгвістичної риторики;

- виклики інформаційної доби впливають на розвиток неориторики в цифровому форматі, що потребує переосмислення й осучаснення риторичної підготовки здобувачів освіти на основі системної моделі методики формування риторичної компетентності фахівця, зокрема вчителя української мови і літератури;

- мовознавчі дисципліни мають потужний потенціал для розвитку риторичної особистості, оскільки в їх основі лежить робота з текстом, особливо значущим є художній текст як дидактичний засіб інтелектуально-мовленнєвого і духовно-естетичного розвитку, що може мати вплив на формування риторичної компетентності, – добре розуміючи цю ідею,

дисертантка одним із засадничих у концепції дослідження визначила текстоцентричний підхід.

Зазначимо, що тема дослідження є актуальною з погляду української лінгводидактики вищої школи. С. І. Горобець пов'язала тему дослідження з мовознавчими дисциплінами. Відповідно до концепції дисертантки сприятливий ресурс для риторичної підготовки в умовах сучасного закладу вищої освіти закладено в змісті мовознавчих дисциплін, що уможлиблює введення нових комунікативно значущих відомостей як підґрунтя для риторичного розвитку студентів, готових до ефективного спілкування, професійно зумовленої риторичної діяльності.

Важливість теми опонованої дисертації підтверджується зв'язком її з такими пріоритетними напрямками наукових досліджень кафедри української мови Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, як формування мовної особистості здобувача освіти, розроблення навчально-методичного забезпечення для реалізації компетентнісного підходу до навчання української мови в закладах освіти. Тему дисертації затверджено вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 2 від 27 лютого 2014 р.), узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 31 січня 2016 р.) та уточнено на засіданні кафедри української мови Інституту філології (протокол № 7 від 11 січня 2018 р) у формулюванні *«Методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін»*.

Отже, можна стверджувати про своєчасність, соціальне, освітнє й наукове значення рецензованого дослідження.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Вивчення дисертації С.І. Горобець переконує в тому, що наукові положення, які містяться в її дослідженні, є достатньо обґрунтованими. У роботі сформульовано об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження, визначено й використано достатню джерельну базу (список використаної літератури становить 240 позицій), що забезпечило системність, міждисциплінарність і багатоаспектність дослідно-пошукової роботи. Композиція дисертації відображає логіку і послідовність дослідження на різних його етапах відповідно до поставлених дисертанткою завдань.

Аналіз роботи дає підстави стверджувати, що ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у рецензованій дисертації, високий. Теоретичною основою для ключових положень дисертації стали студії класиків риторичної науки, окремі ідеї, розроблені в наукових працях з філософії освіти, з організації освітнього процесу в закладах вищої освіти, з психології мовленнєвої та мисленнєвої діяльності, сучасної риторики, комунікативної лінгвістики, лінгводидактики.

Схвалення заслуговує належний теоретичний аналіз наукових праць, які виявилися засадничими для розв'язання проблеми формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

Застосування доцільних для наукового пошуку теоретичних, емпіричних і статистичних методів дало змогу С. І. Горобець реалізувати основні дослідницькі завдання.

Для виконання *першого завдання* дисертантка в підрозділах 1.1 – 1.2 з'ясувала психолого-педагогічні передумови формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, розглянула лінгводидактичні особливості використання відповідних форм організації навчання, методів, засобів, технологій для культивування навичок виступати з промовою, дискусійних, аргументаційних умінь, здатності до критичного мислення та ін. Це уможливило обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження, зокрема визначено: умови, які сприяють розвитку мисленнєво-мовленнєвої, волювої, емоційної і мотиваційної сфери особистості, а також забезпечують її риторичний розвиток; сучасні підходи до навчання; загальнодидактичні, лінгводидактичні та власне методичні принципи; методи навчання (традиційні; інтерактивні; інноваційні); засоби навчання (підручники, електронні посібники, тексти, словники, відеозаписи, мультимедійні презентації, блоги, подкасти та ін.).

У площині сказаного акцентовано на значенні емоційного інтелекту для встановлення рівноваги між розумом і почуттями риторичної особистості, на важливості жанрового підходу до вивчення мови, виражальних мовних засобів для оволодіння риторичним мистецтвом в умовах традиційної та online-комунікації, – ці аспекти враховано в розробленні авторської методики.

Сильною стороною роботи є те, що Світлана Іванівна вивчає науково-педагогічний досвід риторичної підготовки здобувачів різних рівнів освіти, відповідно підґрунтям для визначення теоретико-методичних засад дослідження стали ключові положення праць Н. Голуб, О. Горошкіної, С. Карамана, В. Нищети, О. Ранюк, Г. Сагач та ін.

Друге завдання дослідження розв'язано в підрозділі 1.3. Вивчення наукової літератури дало змогу дисертантці проаналізувати різні погляди на тлумачення змісту понять «*риторика*», «*риторична діяльність*», «*риторична культура*», «*риторичне середовище*», «*риторична майстерність*», «*риторична особистість*». Для доцільного оперування науковою термінологією дисертантка уточнила сутнісні характеристики базових понять дослідження.

Поняття «*риторична компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури*» в роботі схарактеризовано як складне динамічне особистісне утворення, що поєднує обсяг риторичних знань, способи критичного та творчого мислення, особистісних цінностей, навичок

красномовства, риторичних умінь, комунікативного досвіду, інших особистісних якостей, що визначають здатність майбутнього вчителя української мови і літератури успішно здійснювати професійну діяльність, спрямовану на формування знань, умінь і навичок, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та морально-етичних якостей здобувачів освіти.

Для теоретичного осмислення досліджуваної проблеми, розуміння сутності досліджуваного феномена й напрацювання авторської методики навчання С.І. Горобець розглянула поняття риторичної компетентності у зв'язку з іншими, такими як: «мовленнєва компетентність», «комунікативна компетентність», «риторичний аналіз», «риторична задача», «риторична гра» тощо.

Відповідно до *третього завдання* дослідниця проаналізувала зміст навчально-методичного забезпечення освітнього процесу майбутніх учителів української мови і літератури з мовознавчих дисциплін.

У результаті аналізу навчальних робочих програм з риторики С. І. Горобець з'ясувала, що на вивчення означеної дисципліни в більшості ЗВО відведено різний обсяг кредитів, однак змістовим аспектом кожної з програм передбачено ознайомлення студентів з основними законами риторики, основами ораторського мистецтва, особливостями оволодіння мовленнєвим етикетом, виразним читанням, риторичною технікою. Водночас аналіз підручників, посібників з мовознавчих дисциплін для майбутніх учителів української мови і літератури показав, що в сучасних ЗВО, хоч і функціонує значна кількість навчально-методичного забезпечення з риторики, зміст якого відображає не лише відомості з теорії і практики ораторського мистецтва, а й містить вправи, завдання риторичного змісту, проте недостатня їх кількість та слабка теоретична обґрунтованість відповідної системи роботи з обраної проблеми спонукає до розроблення авторської методики формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

У межах виконання *четвертого завдання* для з'ясування рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури дисертантка визначила 3 критерії (*мотиваційно-ціннісний, гносеологічний, діяльнісно-корекційний*) та співвідносні з ними показники рівнів сформованості риторичної компетентності студентів, що корелюють зі структурно-змістовими компонентами названої компетентності. За визначеними критеріями та їх показниками дисертантка схарактеризувала чотири рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури – *високий, достатній, середній, елементарний*.

У процесі виконання *п'ятого завдання* С.І. Горобець розробила авторську модель і відповідну їй поетапну методику формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі

вивчення мовознавчих дисциплін та експериментально перевірила її ефективність.

Позитивне враження викликає в тексті дисертації опис педагогічного експерименту, що розкриває специфіку етапів формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури (*мотиваційно-пропедевтичного, інформаційно-когнітивного, узагальнювально-креативного*), які ґрунтувалися на комплексній системі вправ і завдань, особливе значення мали тренінгові вправи і практикуми, завдяки яким досягається розвиток умінь виокремлення й розв'язання професійних проблем, здатності взаємодії й подолання комунікативних бар'єрів, збагачення риторичного досвіду.

Сильною стороною дослідження є проведення риторичних та комунікативних тренінгів у контексті апробації методики формування риторичної компетентності зі студентами старших курсів завдяки створенню риторичного середовища в освітньому процесі на базі Центру культури української мови Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Результати експерименту підтвердили ефективність запропонованої методики формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, що було перевірено на основі статистичного оброблення результатів формувального етапу педагогічного експерименту з використанням комп'ютерної програми SPSS, а отже, є підставою для схвалення експериментальної частини дослідження.

У кінці кожного розділу рецензованої дисертації подано змістовні висновки, що містять узагальнення відповідно до поетапного дослідження. Загальні висновки роботи корелюють із поставленими завданнями, сформульовані лаконічно й обґрунтовано. Додатки становлять суттєве доповнення до основного тексту дисертації.

Отже, узагальнимо найбільш вагомі здобутки автора:

1) визначено наукові засадничі положення, що стали основою для створення авторської методики формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури;

2) обґрунтовано орієнтування на співвідносні з цілями риторичної підготовки сучасні методологічні підходи – компетентнісний, комунікативно-діяльнісний, функційно-стилістичний, текстоцентричний;

3) представлено розроблену і впроваджену авторську методику формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з прикладами завдань риторичного змісту та відповідними методичними рекомендаціями;

4) описано фрагменти вдалих тренінгових занять, що сприяли формуванню риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури;

5) схвальної оцінки заслуговує використаний дисертанткою діагностувально-методичний інструментарій, більшою мірою представлений у Додатках;

6) переконливими є результати формувального етапу педагогічного експерименту, який було здійснено на базі чотирьох закладів вищої освіти в різних регіонах України.

3.Оцінка новизни й достовірності досліджень

Наукова новизна дисертації С. І. Горобець простежується у визначенні концептуальних засад дослідження на основі вивчення наукових праць і проведення педагогічного експерименту. Найбільш суттєвими і важливими показниками, що характеризують наукову новизну рецензованої праці, вважаємо такі:

1) обґрунтовано теоретико-методичні засади формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін;

2) уточнено зміст поняття «риторична компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури»;

3) визначено критерії, показники та рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури;

4) розроблено методику формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін з урахуванням компетентнісного, комунікативно-діяльнісного, текстоцентричного підходів.

Основні положення дисертації апробовані на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та достатньо висвітлені в наукових публікаціях авторки.

Достовірність досліджень у межах дисертаційної роботи підтверджують дані, якісні і кількісні результати, здобуті в процесі педагогічного експерименту, а потім проаналізовані, систематизовані й узагальнені.

Сказане дає підстави зробити висновок, що поставлені в дослідженні мету й завдання С. І. Горобець зреалізувала, водночас визначила бачення перспективи студіювання порушеної проблеми.

Зміст автореферату відображає основні положення дисертації.

4. Практичне значення отриманих результатів

Результати дослідження С. І. Горобець мають практичне значення для розв'язання проблем риторичної підготовки майбутнього вчителя української мови і літератури. Особливу цінність мають рекомендації дисертантки щодо форм, методів і засобів навчання.

Викладачам мовознавчих дисциплін запропоновано систему вправ і завдань для формування риторичної компетентності студентів. Результати дослідження, основні його положення та висновки можна використовувати в процесі лінгводидактичної підготовки студентів педагогічних ЗВО, у системі післядипломної професійної освіти й самоосвіти, а також для вдосконалення

змісту програм, підручників, посібників з української мови та методики її навчання, у практичній діяльності вчителів-словесників, у підготовці відповідних спецкурсів і спецсеминарів.

5. Дискусійні положення і зауваження

Результати дослідження дають підстави стверджувати, що вихідна методологія є правильною, визначені завдання реалізовано, мету досягнуто. Позитивно оцінюючи дисертацію С. І. Горобець, вважаємо за доцільне висловити окремі міркування, що потребують окремих уточнень та пояснення:

1. Перше міркування стосується предмета дослідження. У загалом добре продуманій концепції дисертаційної роботи, на мою думку, варто було б конкретизувати предмет дослідження, додавши фрагмент *«у процесі вивчення мовознавчих дисциплін»*, що мало би бути не в об'єкті, а в предметі дослідження. При цьому добре було б уточнити, про які навчальні мовознавчі дисципліни йдеться.
2. У роботі чітко описано теоретичні засади дослідження. Однак у підрозділі 1.2 (*«Лінгводидактичні особливості використання методів, прийомів і засобів формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури»*) надто широко представлено загальновідому інформацію про закони риторики, закономірності навчання рідної мови, про принципи навчання (науковості, системності, зв'язку теорії з практикою, наочності, проблемності). Натомість робота виграє б, якби Світлана Іванівна більше уваги приділила стратегіям і тактикам риторичної діяльності вчителя, мовленнєвим жанрам та відповідним методичним рекомендаціям.
3. Загалом позитивно оцінюючи характеристику опорних понять дослідження, варто зауважити, що в роботі не розкрито співвідношення між поняттями «мовленнєва компетентність», «комунікативна компетентність», «риторична компетентність», хоча здобувачка оперує ними в дисертації. У цьому контексті доречно було б пояснити, як риторична компетентність узгоджується з переліком професійних компетентностей за Професійним стандартом учителя.
4. У дисертації привертає увагу рис. 3.1, на якому подано модель, що візуалізує авторську методику формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі вивчення мовознавчих дисциплін. Однак не всі блоки моделі представлено повною мірою. Зокрема, модель не створює уявлення про особливості змісту методики формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі вивчення мовознавчих дисциплін, оскільки у змістовому блоці подано лише методи, типи вправ, форми, засоби навчання. З

моделі не зрозуміло, під час вивчення яких дисциплін формується риторична компетентність студентів у рецензованому дослідженні. Відповідно, на мій погляд, особливості змісту можна було показати, зазначивши назви відповідних навчальних дисциплін і розробленого спецкурсу.

5. Варто відзначити в дисертації змістовні додатки, у яких вміщено анкети для викладачів, опитувальники, тести для студентів, дані констатувального етапу педагогічного експерименту, приклади лінгвістичних повідомлень студентів, детально розписані фрагменти тренінгових занять зі спецкурсу «Основи формування риторичної компетентності». Водночас у фрагментах відповідних занять дисертантка поряд подає вправу і метод (наприклад, вправа «Встановити контакт» – метод «Карусель»), у цьому контексті, вважаю, потребує пояснення, як співвідносяться поняття «вправа» і «метод».
6. Загалом дисертація оформлена відповідно до вимог, однак помітними є окремі помилки мовного характеру: зокрема уживаються словосполучення «*тренувальні вправи*» (с.51), «*підведення підсумків*» (с.150), «*вправи ... підібрані*» (с.182); має місце підміна термінів: компетенції замість компетентності (с.61), інтенція замість інвенція (с.102, с.106) тощо.

Висловлені міркування щодо дисертаційної роботи С. І. Горобець не є принциповими, а тому не применшують значення виконаного дослідження, що є суттєвим внеском в українську лінгводидактику вищої школи.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Горобець Світлани Іванівни «Методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін» є самостійно виконаним і завершеним науковим дослідженням актуальної проблеми.

За рівнем наукової новизни та практичним значенням дисертація відповідає вимогам п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року та № 1159 від 30.12.2015 року), оформлена за вимогами наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України за №155/30023 від 03.02.2017 року.

За подану до захисту дисертацію «Методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі

вивчення мовознавчих дисциплін» її автор, Світлана Іванівна Горобець, цілком заслуговує на те, щоб їй присудити науковий ступінь кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова).

Офіційний опонент –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри журналістики та
дидактичної філології Житомирського
державного університету імені Івана Франка

O. Keef
О. А. Кучерук

Підпис О. А. Кучерук засвідчую:
проректор з навчальної роботи,
кандидат біологічних наук, доцент

Н. М. Корнійчук

26. 04. 2021 р.

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ:
Начальник відділу кадрів Житомирського
державного університету
імені Івана ФРАНКА *Н. М. Корнійчук*

